

Samuel Byrskog

Att översätta gamla texter

I denna artikel ger Samuel Byrskog synpunkter på Svenska Bibelsällskapets provöversättningen av Lukasevangeliet 9-19 och Galaterbrevet. Byrskog visar här bland annat på tillvägagångssätt och svårigheter som möter i översättningsarbetet.

Att översätta gamla texter är svårt. Språk är bärare av ett kulturbundet sätt att uppfatta verkligheten och bestämmer vårt sätt att tänka och tala om tillvaron. Så är det med de nytestamentliga texterna, författade med varierande finess på gammal koinégrekiska. Hur kan vi i dagens Sverige, i en omgivning som vi kallar postmodern – eller postsekulär och re-sakraliserad – göra dessa

ledningen. Det är en kompetent skara som på det hela taget gett oss en uppfriskande översättning av valda texter ur Nya testamentet.

Att översätta en kommunikation

En bärande princip för arbetet är det som man kallar ”moderat (modifierat) funktionell ekvivalent’ översättning” (s. 14). Enkelt uttryckt menas

tiska ekvivalensen. Hur får vi fram att de båda texterna har olika stilnivåer – Lukasevangeliet är mycket mer litterärt avancerat och Galaterbrevet mer krasst och närmare talspråket? Hur kan översättningen synliggöra att texterna tillkom i muntliga sammanhang av diktamen – detta är tydligt i Galaterbrevet och finns kanske med i bilden även i Lukasevangeliet – och, än viktigare, att de har ord, syntaktiska strukturer och stilnivåer riktade mot att texten ska läsas högt? Stil har med kommunikation att göra – man väljer stilnivå för att övertygande säga något begripligt till eller påverka någon – och frågan blir vilka val man ska göra i en översättning för att få fram textens stilistiska och kommunikativa laddning.

Låt mig ta två exempel. I utgåvan noterar man riktigt att Jesus i Lukasevangeliet alltid talar med samma stilistiska finess, oavsett till vem eller vilka han vänder sig (s. 19). Samtidigt har man valt att i översättningen inte lägga stilnivån för högt när Jesus framställer vardagliga exempel. Därmed går vi givetvis miste om grundtextens stilistiska egenhet och att författaren, som var en skicklig stilist, valde att låta berättelsens Jesus tala grekiska på samma fina och nästan litterära sätt som författaren skrev. Att man gjorde så när man återgav tal i antik historieskrivning var inte ovanligt och antyder en bearbetning av språket som har med den avsedda effekten på textens mottagare att göra. Ibland kan den föreliggande provöversättningen ge en känsla av att man låter historien bakom texten avgöra stilnivån i stället för den grekiska texten själv. Stilen blir lite kantig och ojämn. Men det är den

”Språk är bärare av ett kulturbundet sätt att uppfatta verkligheten”

gamla texter begripliga utan att våldföra oss på deras mångfacetterade språk och kulturella förutsättningar?

Svenska Bibelsällskapet har tagit sig an denna utmaning. Det firar i år sitt 200-årsjubileum bland annat genom att ge ut provöversättningar av Lukasevangeliet 9-19 och Galaterbrevet. Sällskapet är en ideell ekumenisk förening och har som huvudmän förutom kyrkor och samfund, Ekumeniska Rådet i Finland, Svenska Akademien, Kungliga Vitterhetsakademien och skolväsendet. Översättare var docenterna i Nya testamentets exegetik Mikael Tellbe och Jonas Holmstrand. De har haft hjälp av Kerstin Ekman och Jesper Svenbro för den svenska språkdräkten – Svenbro är dessutom professorskompetent i klassisk grekiska. Professor Karin Blomqvist har anlitats som konsult för grekiskan och docent Tommy Wasserman för textkritiken. Mikael Winnings, docent i Nya testamentets exegetik och översättningsdirektor, har skrivit in-

att man eftersträvar trohet mot såväl den grekiska grundtextens som det svenska målspråkets karaktär. Det innebär en större frimodighet än tidigare att synliggöra det för oss främmande i grundtexten. Den motivering som ges är lovvärd: vi är idag mer vana vid kulturell mångfald.

Den moderata funktionella ekvivalens som man tar fasta på har att göra med ords innebörd, vad de betyder, och leder inte sällan till välfunna innehållsliga ekvivalenter i det svenska språket. Det går alltid att diskutera hur enskilda ord ska översättas. Jag hade önskat att man funnit alternativ till ”synd” och ”synda” – inte nödvändigtvis ett och samma ord vid alla tillfällen – och att man undvikit den idag så utslätade termen ”lycklig” för det eskatologiskt laddade μακάριος, men bra alternativ är svåra att finna. Andra har redan gett fler synpunkter på enskildheter i översättningarna.

I stället vill jag rikta uppmärksamheten mot den mer svårfångade stilis-

lukanske Jesus som talar i evangeliet, en litterär skapelse med fin grekiska, inte historiens Jesus.

Ett exempel från det mer hetsigt skrivna Galaterbrevet är diskussionen om hur man ska översätta grekiskans ἀνόητοι i Gal 3:1. Först övervägde översättaren "oförståndiga" men fastnade slutligen för "dumma". Den stilistiske experten föreslog "vettlösa" (s. 20). Det var ett utmärkt förslag. Även översättningen "dumma" är bra. Termen "oförståndiga" är för snäll. Stilen i grundtexten är osofistikerad och direkt, nästan aggressiv. Paulus formulerar sig inte logiskt utan överdriver, så som goda retoriker kan göra, och vill få fram en dramatisk effekt: de är utan vett och sans. Visst vet han att de inte är vettlösa och dumma men tillspetsade uttryck är viktigare än saktighet och artighet. Här är det återigen textens kommunikativa situation som påverkar stilvalet.

Dessa exempel illustrerar en principiell svårighet som har att göra med i vilken mån översättningen ska anpassa stilen till historien som återberättas eller andra historiska omständigheter utanför texten eller tydligt översätta den utifrån dess egen kommunikativa situation mellan författare och adressat. Kanske bör denna distinktion hårdas tydligare så att de svenska läsarna kommer så nära som möjligt textens avsedda effekter.

Jag tror de flesta håller med om ett sådant synsätt, men det får konsekvenser. Likaväl som Paulus ville ruska om sina bångstyriga mottagare med en osaklig och osmaklig överdrift ville Lukasevangeliets författare presentera en vältalande Jesus för sina bildade åhörare. Det är en Jesus som kan både läsa, undervisa och samtala på utmärkt grekiska. I de principer som man redogör för finns ingen egentlig reflektion över stilistik och de mer eller mindre dramatiska intryck som stilvalen gjorde på dem som först läste och lyssnade, intryck som hade att göra såväl med hur de tänkte som med hur de kände och handlade när de mötte texten. Dagens forskning inom nytestamentlig exegetik har nått dithän att man inte

längre kan väja för dessa aspekter i översättningsarbetet. Att texterna idag används i olika kyrkors högläsning gör sådana överväganden än mer nödvändiga.

Att översätta en främmande text

Det är texter från en svunnen tid och en främmande kultur som ska över-

sättas. Det vet översättarna och tar hänsyn till. Ändå gör de ett drastiskt avsteg och följer styrelsens direktiv att könsinkluderande språk bör eftersträvas. Detta är en förändring i förhållande till tidigare svenska Bibelöversättningar och har redan föranlett reaktioner. Här får jag intrycket att de vetenskapliga sammanslutningar som ingår bland Bibelsällskapetens huvudmän fått stå tillbaka för de företrädare för kyrka och samfund som värnar om Bibeln som rättesnöre för lära och liv.

Valet att använda könsinkluderande språk har ingen övertygande språklig motivering. När författarna använder ord som ἀδελφός, "broder", eller υἱός, "son", väljer de maskulina kategorier trots att feminina motsvarigheter fanns att tillgå. Att alla är inkluderade i de maskulina formerna är inte självklart. Vi behöver bara gå till Jesus svar till sin mor och sina bröder i Mk 3:35. Fastän några systrar nog inte är med nämner han dem som en del av sin nya familj, som om han måste förtydliga att inte bara bröderna var inkluderade. Det hade ju inte behövts om systrarna alltid var inräknade när termen ἀδελφός användes.

De nytestamentliga författarna väljer alltså att uttrycka religiös tillhörighet och barnskap utifrån manliga kategorier. För många av oss är

det djupt stötande, lika stötande som att omskärelsen på småpojkar var det avgörande förbundsmärket och för Paulus en bild för hjärtats rätta gudsrelation, men här blir det nog svårt att hitta könsneutrala kategorier i översättningen.

Rekommendationen att använda könsinkluderande språk är ett avsteg från ambitionen att visa trohet

”att man eftersträvar trohet mot såväl den grekiska grundtextens som det svenska målspråkets karaktär”

mot grundspråket och leder till att de kulturella förutsättningar som grundspråket speglar trängs undan till förmån för ett lika kulturbundet målspråk. Det framstår som en onödig apologetisk manöver för att dölja de antika könshierarkier som en del bibliska uttryckssätt och resonemang onekligen bejakar. Även i konfessionella och genomtänkta teologiska reflektioner kan synliggörandet av textens motsträvighet, dess "annorlundahet", vara en tillgång och en förutsättning för att den moderne/moderna uttolkaren inte på ett otillbörligt sätt tar makten över texten utan ser den som en likvärdig om än besvärlig dialogpartner.

Det får inte vara översättningens uppgift att rädda Bibeln från problematiska uttryckssätt och värderingar. Översättningsteoretiska och sociopolitiska överväganden bör i stället kompletteras med hermeneutiska och teologiska ställningstaganden om textens roll i läsarupplevelsen och i bibelbaserat teologiskt skapande.

Att översätta det redan översatta

Bibelsällskapet ställer några övergripande frågor till sina läsare (s. 77-78). Viktigast är frågan om det finns ett behov av en översättning. Provöversättningen är ju motiverad av att man firar sitt 200-årsjubileum. Den motive-

ringen håller givetvis inte i längden.

Det finns en risk att behovet framstår som större bland experter inom bibelvetenskap och professionella bibel användare än bland gemene man. En enkät bland kyrkobesökare och andra bibelläsare skulle förmodligen ge vid handen att man fortfarande läser Bibel 2000 eller andra svenska översättningar med stor behållning.

Frågan blir snarare om experter och professionella bibel användare har ett speciellt ansvar för att förmedla de mer eller mindre subtila förändringar inom språk och forskning som skett under de senaste decennierna. Frågan bör besvaras jakande. Språket påverkar obemärkt tänkandet, översättning är tolkning, och det krävs kunskap och flitig träning och bibel användning för att upptäcka de risker som finns med att klä gamla vördade skriftsamlingar i nya språkdräkter och att frysa en levande tolkningstradition i en tidsbunden översättning.

Det är svårbedömt om förändringarna inom den bibelvetenskapliga forskningen och det svenska språket och är så pass omfattande att de motiverar en nyöversättning. Förmodligen är förändringarna inom forskningen större än de relevanta förändringarna inom språket. Framför allt har den paulinska forskningen gett anledning till överväganden om alternativa översättningar av en del centrala bibelställen. Dessutom har nya insikter inom nytestamentlig textpragmatik – textens effekter och reception – som vi sett medfört en större känslighet för textens kommunikativa dimensioner och mångfald av tolkningspotentialer.

Förändringarna i det svenska språket tycks mest ha skett inom områden som rör nya slanguttryck, anglicismer, enskilda (invändrar)gruppers införlivande av andra språkliga uttryck i svenskan, nya former av datorrelaterad kommunikation, könsneutralt språk, alltså inom områden som med något undantag inte har direkt relevans för översättningen av bibeln. Till detta kommer att språket förändras i olika grad hos olika grupper och generationer. Det är möjligt att detta sammantaget ger vid handen att en nyöversättning inte brådskar, men den snabba förändringen inom inte minst paulusforskningen och nytestamentlig textpragmatik visar måhända ändå att tiden snart är mogen.

Ett ytterligare övervägande är om Bibel 2000 från första början var av sådan karaktär att en nyöversättning är nödvändig. Diskussionen om Bibel 2000 och behovet av en reviderad översättning har funnits länge. Denna diskussion har inte bara haft konfessionella förtecken utan även visat på olyckliga formuleringar och en bundenhet vid sedan länge övergivna vetenskapliga ståndpunkter. Även om andra översättningar till svenska redan finns och behovet av en ny översättning inte är brådskande kan det därför finnas anledning att Bibelsällskapet inom en relativt snar framtid påbörjar det tidsödande arbetet med att ånyo översätta Nya testamentet och – så småningom – Gamla testamentet till svenska.

Att översättningen leds och genomförs av en organisation som tror på bibelns värde och vill verka för att den ska bli spridd och använd är en naturlig följd av den svenska kyrko-

politiska situationen, men den kräver också genomtänkta överväganden för hur konfessionell bibelläsning och därmed sammanhängande homiletisk och teologisk gestaltning ska förhålla sig till bibliska texter och vetenskapligt arbete med bibeln. Behöver kyrkan och teologin bibeln och bibelvetenskapen? Stora delar av kyrkan och de kristna samfundet i Sverige har förlorat den självklara kopplingen till bibeltexterna och bibelvetenskaplig forskning och den systematiskt teologiska bearbetningen i Sverige sker idag ofta oberoende av dem.

Vitalisera debatten

Framtida översättningsarbete och översättningsteoretiska resonemang kan måhända vitalisera denna tynande debatt om bibeln och bibelvetenskapens roll i kyrka och samfund och profilera en tydligare hermeneutisk hållning om texternas betydelse och tolkning. Det handlar om välgrundade resonemang om kyrkans och samfundets tradition och tolkningsarbetets (där översättningen ingår) dialektiska bundenhet vid sammanhang i historien och nuet. Det är i grund och botten sådana frågor som måste genomlysas om Svenska Bibelsällskapet ska hitta en bärande motivering till att avsätta tid, krafter och pengar för att ge det svenska folket en ny Bibelöversättning.

SAMUEL BYRSKOG

Professor i Nya testamentets exegetik vid
Centrum för teologi och
religionsvetenskap, Lunds universitet

Svensk Kyrkotidning

